

Pe plan extern, principalul dușman pe care l-a înfruntat și l-a învins a fost Mehmed II El Fatih. Din păcate, răsplata pentru biruința asupra otomanilor a fost o nouă și grea lovitură, deoarece domnitorul a avut de luptat împotriva unor vechi inamici, a propriului său frate Radu cel Frumos susținut de boierimea valahă trădătoare, de negustorii sași dornici să se răzbune și să redobândească dreptul de participare la comerțul oneros în sudul Munților Carpați. În aceste condiții Vlad Țepeș nu a putut să reziste, fiind înfrânt și întemnițat.

Cartea pe care o prezentăm, rod al unei ample cercetări a documentelor românești și străine despre Vlad Țepeș, deși este scrisă, după cum mărturisește însuși autorul, pentru marele public, stârnește în aceeași măsură și interesul specialiștilor. Concluziile originale la care ajunge autorul pe baza propriilor reflecții privind viața și activitatea ilustrului domn român, aduc elemente noi, capabile să stârnească discuții și interpretări ale unor momente din istoria Țării Românești din secolul XV. Limbajul folosit de autor este viu, adecvat momentelor din istoria românilor, documentele folosite sînt alese cu grijă, iar comentarea lor este făcută în mod competent, în așa fel încît nu pot stîrni nici un dubiu referitor la epoca și evenimentele prezentate.

Mircea Dan Lazăr

SIMION RETEGAN, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Cluj-Napoca, 1979, 268 p.

Editura Dacia din Cluj-Napoca a pus în circuitul științific o carte de mult așteptată de specialiști: *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, semnată de cunoscutul istoric clujean Simion Retegan. Rod al unei îndelungate și laborioase cercetări în arhivele din țară și străinătate lucrarea amplifică și sistematizează documentarea privitoare la unul din momentele cele mai importante din îndelungat zbuclumata istorie a neamului românesc din teritoriul intracarpatic — momentul care, așa cum se subliniază în Cuvîntul înainte, transformă națiunea română din Transilvania din „misera plebs contribuens” în națiune politică participantă directă la viața publică a țării sale.

Lucrarea este structurată pe mai multe capitole, chiar dacă nu li s-a dat acest nume generic, fiecare din ele avîndu-și bine ales atît locul în ansamblul volumului cît și justificarea indispensabilității sale. Le vom lua pe rînd. „Structura social-economică a burgheziei românești din Transilvania în anii regimului liberal”, urmărește și reușește să demonstreze două probleme deosebite pentru înțelegerea evenimentelor epocii. În primul rînd formarea, dar mai ales dezvoltarea treptată a burgheziei românești, în al doilea rînd înțelegerea de către aceasta a necesității creerii unei baze de masă pentru acțiunile sale politice. Și realizarea acestei baze — ușurată de existența unor interese comune pe diferite planuri între burghezia în dezvoltare și acei din rîndul cărora ea se ridicase nu cu prea mult timp în urmă. O insistență aparte asupra relativ rapidei dezvoltări a „intelenței românești”. Merită și trebuie reținute două dintre sublinierile autorului, sublinieri pe care le socotim a fi nu numai binevenite ci și absolut necesare. Prima, aceea că în epoca dată burghezia românească avea interese atît economice și sociale cît și aspirații politice comune cu masa țărănească pe sprijinul căreia se putea baza în realizarea lor: „democratismul românesc din 1848 sau din 1863—64 nu a fost cum uneori s-a spus, o atitudine de conjunctură și cu atît mai puțin un

acces demagogic, menit să atragă masele“ (p. 16). A doua, faptul că, pină la un anumit punct, politica Vienei a corespuns intereselor națiunii române, iar faptul că funcționăria românească s-a raliat politicii vieneze nu justifică imputarea care i s-a făcut de multe ori, aceea de „unealtă a camarilei“ (p. 22).

Analiza făcută de autor asupra structurii burgheziei românești este, socotim, foarte amplă și documentată și vine să lămurească o serie de probleme legate de lupta națională a burgheziei românești în această perioadă.

În continuare autorul se oprește asupra „Acțiunii politice românești în anii premergători dietei“ analizând evenimentele care au decurs din emiterea Diplomei din 20 octombrie 1860 și a Patentei din 26 februarie 1861, din împotrivirea nobilimii maghiare față de aplicarea în practică a prevederilor acestor acte, din postarea ei pe pozițiile din 1848 și pe legile emise în timpul revoluției, cu un cuvânt, refuzul acestei nobilimi de a ajunge la un compromis cu Viena — singura excepție fiind aceea a recunoașterii dreptului de folosință a limbilor naționale în problemele administrative — locale. Și de aici, firește, lupta naționalităților din Transilvania și în primul rînd a românilor, pentru drepturile care li se refuză din nou cu atîta îndrjire. Sînt aici trecute în revistă și analizate, firește, principalele acțiuni politice românești cuprinse în perioada dintre emiterea actelor deja amintite și convocarea dietei de la Sibiu: memoriul către împărat din 10 decembrie 1860, conferința națională de la Sibiu, atitudinea față de conferința regnicolară de la Alba Iulia, în fine, participarea deputaților români la dieta din Pesta și din nou, neînțelegerea de către clasele conducătoare maghiare a necesității rezolvării problemei naționalităților din Ungaria. Se insistă asupra reorganizării administrative a Transilvaniei, asupra ciocnirii între dorința românilor de o complet nouă reorganizare și aceea de restaurare a reprezentanțelor de la 1848, susținută de virfurile nobilimii maghiare. Se subliniază unitatea de acțiune a românilor, organizarea lor în vederea realizării acestei unități, rolul presei în coordonarea acțiunilor politice românești. Se apreciază rolul și importanța conferinței naționale românești de la Sibiu (8—11 aprilie 1863), influența ei asupra declanșării conflictului între conducătorii români — aripa moderată condusă de Andrei Șaguna și Vasile Ladislau Pop și aripa radicală avînd în fruntea sa pe George Barișiu și Ioan Rațiu. Trebuie să subliniem aici faptul că autorul nu omite să trateze și problema reorganizării scaunelor și districtelor așa-zise săsești, problemele care frămîntă celelalte naționalități locuitoare în Transilvania.

Oprindu-se asupra „Preparativelor pentru dietă“ autorul face mai întîi o analiză a modului cum era ea concepută de forțele politice care se înfruntau (români și maghiari în primul rînd) dar și a politicii moderatoare a guvernului vienez, teama sa de a nu da prea mult nici uneia din cele două tabere. Preparativele pentru dietă au durat mult, s-au tergiversat în funcție de interesele și orientarea politică vieneză; începute în 1861, ele vor fi reluate, modificate, adaptate, se va elabora un regulament electoral liberal pe baza căruia să se efectueze alegerile dietale. Asupra acestei probleme autorul se oprește în mod deosebit, făcînd o amplă analiză a dezavantajelor pe care le prezenta ea pentru români — menținerea censului electoral fiind unul din marile tare ale acestui regulament electoral. Alegerea comitetelor electorale a fost o nouă etapă în pregătirea dietei, deloc îmbucurătoare pentru români, în marea lor majoritate elementul maghiar fiind preponderent. Românii nu dezarmează însă. Pregătirea masei de alegători — în speță a țărănimii — este un punct important, de modul în care ea va și să-și ceară și să-și exercite dreptul electoral depinzînd succesul românilor în

alegeri. Se insistă asupra acestui aspect, asupra activității pe acest tărîm a presei românești, asupra îndrumărilor date de fruntașii politici români, asupra rolului important al preoților și învățătorilor „în 1863 țărănimea română a intuit pe deplin gravitatea momentului, a acționat pretutindeni pe măsura acestei gravități. Ei i se datorează în primul rînd marele succes electoral al românilor din 1863” (p. 70). Sînt prezentate aici diverse moduri în care s-a încercat intimidarea țărănilor alegători, folosirea unor pretexte transparente pentru anularea unor voturi exprimate sau împărțirea voturilor aceluiași candidat după modul de pronunțare a numelui acestuia. Și totuși, în ciuda tuturor greutăților, românii obțin majoritatea locurilor în dietă. Aceasta își poate începe activitatea.

Inceputului acestei activități, desfășurării sale, rezultatelor activității dietale îi sînt dedicate următoarele capitole. Sînt date, la început, numele celor mai de seamă deputați români și sași, subliniindu-se însă și refuzul celor maghiari de a lua parte la dezbateri precum și explicațiile date de contemporani acestui boicot politic și interpretările la care a dat loc. Autorul conchide că refuzul acesta se motivează numai prin minoritatea mandatelor obținute de maghiari, cu atît mai mult cu cît ei vor participa la lucrările dietei din Cluj din 1865, unde vor obține majoritatea scaunelor de deputați. Nu este însă neglijată nici atitudinea unei grupări radicale maghiare care a pledat pentru colaborare în cadrul dietei, grupare condusă de Bethlen Miklós și sprijinită de istoricul Kőváry László.

O amplă analiză se face mesajului de tron și răspunsului dat de dietă acestuia, pozițiilor pe care s-au situat deputații români, fiind scoase în evidență discursurile ținute de G. Barițiu și A. Șaguna.

Recunoașterii egalității națiunii române și a confesiunilor sale îi sînt dedicate următoarele pagini ale volumului, această lege fiind „cea mai disputată dintre toate și de rezolvarea ei legîndu-se pentru totdeauna numele dietei din 1863—1864”. În prezentarea acestei probleme autorul procedează la trecerea în revistă a principalelor momente care s-au înscris în istoria disputelor pe care le-a generat, cu specială privire asupra anilor 1848—49. Se insistă apoi asupra diverselor modalități de rezolvare, aduse în dezbaterile dietei, făcîndu-se o retrospectivă asupra programelor românești din 1860, asupra conferințelor din 1861, asupra reorganizării administrative a Transilvaniei și a disputelor cărora ea le-a dat naștere. Revenind la discutarea problemei în dieta sibiană sînt amplu prezentate cele patru proiecte de lege depuse spre dezbateri: al guvernului, al comisiei dietale și două ale consilierului gubernial sas Iakob Rannicher, făcîndu-li-se o amplă analiză comparativă. Se trece apoi la prezentarea celor mai semnificative cuvîntări rostite cu ocazia dezbaterii înarticulării: ale lui T. Cipariu, Al. Șt. Suluțiu, A. Șaguna, V. L. Pop, I. Pușcariu și, bineînțeles a lui G. Barițiu. În fine, se ajunge, la 7 septembrie, la votarea proiectului de lege al comisiei, proiect care a suferit doar cîteva modificări neesențiale. Sancționată de împărat în 26 octombrie 1863 „hotărîrea adunării legislative de la Sibiu care finalizează la mijlocul secolului naționalităților, un efort început cu un veac și jumătate înainte, constituie în istoria românilor transilvăneni o realizare politică de cea mai mare importanță” (p. 125—126).

Urmează un nou pas: recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei. În prezentarea acestei probleme autorul procedează deasemeni la o trecere în revistă a principalelor momente din șirul strădaniilor intelectualității transilvănene pentru păstrarea și afirmarea limbii — acest element definitoriu al unei națiuni — de la tendințele latinizante ale școlii ardelenne, la diversele perioade

istorice în care limba oficială a fost fie cea latină, fie cea germană, fie, după 1791, cea maghiară (pentru anumite domenii ale vieții publice). Este prezentată situația de toleranță în care se găsea limba română și căile prin care ea reușea să se mențină și să se difuzeze în cercuri cât mai larg posibile: biserica, școala, presa precum și discuțiile purtate pe marginea problemelor legate de limbă în dietele transilvănene, cu deosebită insistență asupra situației create în 1848 când limba română pătrunde — pentru scurt timp — în anumite ramuri ale vieții publice. Sînt amplu prezentate opreliștile de tot felul în fața dorinței de introducere a limbii române ca limbă oficială — mai ales după 1860, strădaniile intelectualității de a demonstra viabilitatea limbii, posibilitățile ei de a face față cerințelor impuse de oficializarea sa. Este subliniată dorința manifestată pe această linie în diverse puncte ale Transilvaniei, declararea ei ca limbă oficială în diferite sate, comune, orașe, districte, alegerea chiar de juri, jurați, învățători, notari cunoscători ai limbii române, recunoașterea, la 21 aprilie 1863, a dreptului de a fi folosită în dieta țării. Sînt înfățișate în continuare dezbaterile care au avut loc în dietă pe marginea problemelor legate de limbă, scindarea frunzașilor politici români și plasarea fracțiunii funcționarești în frunte cu Vasile Ladislau Pop, pe o linie apropiată mai mult de interesele guvernului decît ale românilor, discuțiile care au avut loc pe marginea diverselor prevederi ale proiectului de lege, amendamentele propuse și, în majoritatea lor, respinse.

Legea odată votată va fi pusă în aplicare înainte de sancționarea ei de către monarh, dînd astfel posibilitatea eludării sale sub diverse forme, fapt care va provoca, în anii următori, nemulțumiri pe diverse planuri. Dar chiar dacă aplicarea ei a fost efemeră iar rezultatele n-au avut timp să se arate, importanța ei nu poate fi nici negată, nici minimalizată.

În a doua sesiune a dietei, pe ordinea de zi se vor afla în discuție alte probleme — la fel de importante ca și pînă atunci — dar atmosfera dezbaterilor este alta, generată fiind pe de o parte de starea de spirit a românilor, pe de altă parte de schimbarea de atitudine a curții din Viena față de problemele care interesau pe români. Sînt evidențiate de către autor schimbările intervenite în atitudinea românilor față de Viena, în raporturile dintre români și sași, încercările celor din urmă de a atrage și pe deputații maghiari la dezbaterile dietale.

Una din problemele importante puse în discuție a fost aceea a înființării unui Tribunal suprem al Transilvaniei. În prezentarea sa autorul procedează mai întîi la o trecere în revistă a organizării justiției transilvănene, a abuzurilor de tot felul întîlnite la diverse instanțe de judecată, a neajunsurilor suportate în primul rînd de țărănime, în condițiile menținerii în vigoare a codului civil austriac și după anul 1861. Este deasemeni prezentată, pe larg, organizarea existentă în justiția transilvăneană în momentul deschiderii dietei cu prezentarea explicită a tuturor forurilor de judecată și a sarcinilor ce le compet. Problema pusă la ordinea zilei era, în 1861, obținerea separării justiției de administrație, simplificarea procedurii, desființarea „tribunalelor singulare”, în care una și aceeași persoană avea și atribuții administrative și judecătorești. Conflictul cu Viena va atinge apogeul în 1864 cînd se va refuza constant cererea românilor de a se înființa un tribunal suprem, ca for de a treia instanță, cu sediul în Transilvania, stabilindu-i-se reședința la Viena. Autorul înfățișează pe larg opiniile și argumentele lui Barițiu, Suluțiu și a altor frunzași politici români dar și a celor sași care consideră ne-avenită înființarea forului judecătorec dorit de români. În fine, cu aportul deputaților maghiari românii obțin cu o majoritate de 7 voturi asupra deputaților

sași, stabilirea sediului Tribunalului suprem în Transilvania. Dar mașinațiunile de culise abil conduse de sus și respingerea legii de către Viena, duc la o nouă dezbateri în dietă a proiectului, cu modificările impuse în capitală — și noua votare care aduce câștig de cauză Vienei: sediul Tribunalului suprem este fixat aici, iar președenția sa este încredințată lui Vasile Ladislau Pop. Cu toate acestea, simpla înființare a acestui for judecătoresc a fost un pas important în simplificarea și modernizarea justiției transilvănene.

O altă problemă care a suscitât vii și îndelungate dezbateri în dietă, a fost legea electorală, lege care „constituia centrul vital al întregii vieți politice“ (p. 182) de mărimea censului prescris depinzând gradul de contribuire a maselor la procesul de conducere a statului. Pentru lămurirea acestor probleme autorul procedează la prezentarea substratului său național dat fiind faptul că majoritatea românilor, ne răspunzând exigențelor de cens, nu-și puteau exercita dreptul electoral. Urmează o amplă analiză a legii electorale votate de dieta ungară în 1848, a nemulțumirilor menifestate față de menținerea unui cens ridicat — dar în același timp diferențiat pentru Ungaria și Transilvania. Deasemeni sint prezentate în paginile volumului proiectele electorale românești (atât cel din 1860 cît și cel adoptat de conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1861) precum și regulamentul electoral vienez din 21 aprilie 1863, pe baza căruia se vor opera alegerile pentru dieta sibiiană. Acesta din urmă reține mai mult atenția autorului care procedează la o amplă prezentare a sa, a schimbărilor pe care le generează aplicarea sa (modificări în structura dietei, modernizarea forului legislativ), nivelul censului (menținut la 8 florini dar incluzînd și capitația), recunoașterea limbii române ca limbă parlamentară. Sint prezentate apoi detaliat dezbaterile care au avut loc în dietă pe marginea legii electorale, dezbateri care s-au întins pe o relativ lungă perioadă de timp, discuțiile legate de instituția regaliștilor, de mărimea censului (cens la care era acum supusă și nobilimea al cărei privilegiu electoral fusese desființat), fixarea alegătorilor „din oficiu“, reprezentarea orașelor. Sint deasemeni prezentate măsurile concrete de organizare și desfășurare a procesului votării. Făcînd o comparație statistică a structurii corpului electoral transilvănean din 1848 și din 1863 autorul trage concluzii asupra schimbării structurii sale, a creșterii ponderei elementului rural și, implicit, a scăderii numărului de alegători din mediul urban, asupra componenței sale sociale și etnice.

Acest statut electoral, propus de Viena în aprilie 1863 va fi adoptat de dietă ca lege electorală definitivă a Transilvaniei, dar din păcate el nu va mai cunoaște ratificarea monarhului, dat fiind că între timp începuseră tatonările pentru adoptarea unei noi formule de guvernare — dualismul. — Acest pact urma să ducă la sacrificarea tuturor realizărilor românești din anii activității dietale — ani în care acțiunea politică românească a avut un puternic sprijin în masa țărănească. Dealtfel problemele de interese pentru țărănime au stat și în atenția lucrărilor dietei — lucru firesc dealtfel dacă luăm în considerare interesele naționale comune, faptul că locuitorii satului au constituit baza de masă a mișcărilor naționale ale românilor. Pentru prezentarea dezbaterilor agrare ale dietei, autorul pleacă de la sublinierea limitelor patentei urbariale din 1854 care rezolva numai problema iobagilor de pe pămînturile urbariale dar nu și ale iobagilor alodiali și ale jelerilor. Desăvîrșirea acestei legi agrare va fi una din preocupările permanente din anii următori promulgării sale, ea fiind formulată ca o necesitate în petiții, cereri, plîngerii. Abia dieta de la Sibiu dădea posibilitatea rezolvării, prin lege, a acestei probleme vitale. Impresionant este modul în care autorul prezintă

visurile și năzuințele țărănimii române — gândul și speranța sa legate de „învățații“ de la Sibiu, „părinții patriei“ (p. 215—216). Sînt prezentate cîteva dintre petițiile înaintate în acești ani dietei din diverse centre ale Transilvaniei, dar și unele din încercările țăranilor de a rezolva singuri — prin forță — problemele care îi frămîntă.

Primele încercări de a supune spre dezbaterea dietei aceste probleme datează din 1863 și aparțin lui Ioan Rațiu (subliniem că una din propunerile făcute de acesta urmîrea soluționarea problemei țăranilor secui din scaunele Odorhei, Ciuc, Arieș, Trei Scaune și Mureș). Pe poziții asemănătoare se situează și I. Pușcariu care a avut deasemeni inițiativa unor proiecte prezentate dietei. Din partea guvernului a fost deasemeni propus un proiect spre dezbateră dar el se mărginea la unele modificări neesențiale care nu afectau punctele vulnerabile ale patentei: quantumul despăgubirilor acordate foștilor proprietari, răscumpărarea jelerilor de către stat și stabilirea naturii pămînturilor (alodiale sau urbariale). Cu toate limitele și scăderile sale, date fiind condițiile create în dietă prin discuții contradictorii, proiectul propus de guvern a fost votat cu foarte mici schimbări.

Ultima parte a lucrării este consacrată dezbaterilor asupra căii ferate, finanțelor, armatei și administrației. Autorul procedează la o prezentare a situației existente în Transilvania la momentul dat: înapoierea economică, inexistența căilor de comunicație, a institutelor de credit, sistemul vamal greoi; sînt deasemeni prezentate speculațiile făcute pe marginea hotărîrii referitoare la traseul primei linii ferate (rivalitatea între Brașov, Cluj, Sibiu) precum și argumentele pro și contra fiecăreia din variantele propuse de diverse grupări economice.

În dietă, problema a fost ridicată de către Karl Maager, președintele Camerei de Comerț din Brașov, care susține necesitatea liniei ferate pe traseul care urma să unească Oradea cu Brașovul, Dietei i-a revenit sarcina de a hotărî asupra continuării liniei deja existente (Arad—Alba Iulia) și de a fixa continuarea sa spre Sibiu sau spre Brașov.

În problemele financiare atribuțiile dietei erau limitate, fiind trecute în competența senatului imperial. Autorul prezintă raportul stabilit prin Diploma Leopoldină între bugetul propriu al Transilvaniei și bugetul general al statului, competențele dietei pe linie financiară în diverse perioade istorice. Pentru anii ființării sale dieta sibiană a cerut să fie informată asupra tuturor problemelor financiare ale statului. Dar principală rămîne chestiunea impozitelor, socotite deosebit de apăsătoare de către transilvăneni. Aici autorul procedează la o amplă explicare, bazată pe analiză statistică, a sistemului fiscal al Transilvaniei, prezintă cererea dietei înaintată guvernului (pentru desființarea capitației și reducerea dării pentru pămînt) precum și dezbaterile pe marginea „fondului de concurență“ pe anii 1864 și 1865 (p. 237—239). Dar cele mai mari nemulțumiri s-au manifestat în legătură cu fondul pentru despăgubirile urbariale, fond constituit prin perceperea așa numitului „arunc mare“, fond care depășea în Transilvania, comparativ cu suprafața pămîntului și a iobagilor eliberați, fondurile similare din alte țări și provincii ale coroanei.

În atenția dietei a stat și necesitatea schimbării legii din 1858 care stabilea durata serviciului militar la 10 ani. Ea a încercat ușurarea situației tineretului — sîtesc în special — prin cererea unei serii de modificări la această lege, privilegiate la durata serviciului militar și la sistemul scutirii de acest serviciu.

O altă — și ultimă problemă — dezbătută la Sibiu, a fost aceea a organizării administrative a Transilvaniei. Fără a insista asupra modurilor de organizare care

s-au succedat în principat, autorul face o scurtă considerație asupra organizării comitatense din 1861, oprindu-se la proiectele guberniale din 1863 și 1864 — acesta din urmă prevăzând împărțirea Transilvaniei în 9 unități administrative. Legea n-a mai putut fi dezbătută însă din cauza prorogării și apoi a dizolvării dietei.

Oprindu-se asupra acestui capitol, autorul procedează la o prezentare a relațiilor Viena—Pesta, modificările survenite în orientarea politică vieneză, tatonările mai întâi, tratativele mai apoi, dintre cele două capitale și, în fine, pactul dualist. Fișec, este prezentată atitudinea românilor, modul în care au primit sacrificarea lor și a intereselor lor, revolta și încercarea lor de a se opune, boicotarea dietei de la Cluj din 1865, Memoriul din 1866, Pronunciamentul de la Blaj din 1868, constituirea partidelor naționale în 1869.

Volumul cuprinde, în final, un număr de patru anexe: statistica alegătorilor transilvăneni după legile electorale din 1848 și 1863 și cei conșcriși la vot pentru alegerile din 1869 pentru dieta Ungariei, tabele întocmite pe baza datelor extrase din Arhivele Statului Budapesta și Arhivele de Stat din Cluj-Napoca precum și, firește, un Indice onomastic.

Lucrarea pe care ne-am propus să o prezentăm atenției specialiștilor — dar deopotrivă nespécialiștilor iubitori ai istoriei pământului românesc din arcul intracarpatic — se remarcă nu numai prin documentația deosebit de amplă pe care se bazează și nu numai prin organizarea internă a materialului. Se cere remarcată permanenta încadrare a istoriei românești în ansamblul general european, compararea permanentă a unor situații și fapte cu altele, similare, din alte țări și provincii ale imperiului și, mai departe, din Franța și Anglia. Remarcăm deasemeni limbajul cărții care captivează de la prima până la ultima pagină — de parte de stilul în general rigid al lucrărilor de gen. Pornind de la și bazându-se pe date și documente — de arhivă în primul rînd — autorul reușește, tocmai prin acest limbaj propriu, pe care îl stăpînește cu precizie, să creeze o viziune amplă și clară a problemelor epocii, a luptei românilor, a eșecurilor și a succeseilor lor, dînd impresia lectorului că este parte integrantă a acestei mari frămîntări românești concentrată în jurul dietei sibiene.

O remarcă se impune pentru sugestiva suprapoartă a lucrării semnată de Florian Alex. Milan, pentru acest tricolar frînt încă pentru perioada prezentată în lucrare, dar care va cunoaște întregirea sa definitivă și ireversibilă după actul de la 1 decembrie 1918.

Rodica Irimescu

Gheorghe Ghimeș, *Gîndirea social-politică, antimonarhică și republicană din România*, București, 1979, 435 p.

Lucrarea lui Gheorghe Ghimeș, apărută la sfîrșitul anului 1979, în Editura științifică și enciclopedică, are un caracter antologic, cuprinzînd un vast material documentar asupra gîndirii social-politice al poporului român de-a lungul timpului, — de la Dimitrie Cantemir și prezentînd material și fapte din 27 de autori (istorici, ziariști, oameni politici, etc.), redă 81 de articole complete și 24 fragmente (de articole) privitoare la ideea republicană, precum și 44 de documente din diferite arhive.

Studiul lui Gheorghe Ghimeș este elaborat în urma cercetărilor numeroase, atît a materialelor mai sus menționate, cit și a celorlalte lucrări monografice și